

ZNAM

M I E S I Ę C Z N I K

Świat prosi o ratunek

Co możemy zrobić, by zatrzymać katastrofę klimatyczną?
Jak rozbudzić w sobie wdzięczność wobec natury? W jaki sposób mamy
rozmawiać z dziećmi o przyszłości? — s. 6–41

**Wojna o Tadž Mahal.
Hinduski nacjonalizm
kontra muzułmanie
z Indii — s. 42**

**Aby Warburg.
Jak opowiedzieć
historię Zachodu
w obrazach? — s. 64**

**„Położnik wyjął
ze mnie kamień”
– proza Aleksandry
Zielińskiej — s. 84**

Ilustracja: Piotr Kowalczyk

ISSN 0044-488X

INDEKS 383716

Nr

791

CENA 22,99 zł | VAT 8% **KWIECIEŃ** (04) 2021

Najpiękniejszy polski magazyn intelektualny

W prenumeracie:

książki
w prezencie

dostęp
do e-wydań

darmowa
dostawa

oraz torba
ekologiczna

Zamów na miesiecznik.znak.com.pl/prenumerata/

Dominika Kozłowska

Ekologia i koniec brudnego kapitalizmu

ŚREDNIA CENA LITROWEJ BUTELKI COCA-COLI W STANACH Zjednoczonych wynosi 1,50 USD. Litra benzyny kosztuje zaś tam średnio 83 centy. Dlaczego benzyna jest tak tania? Czy koszty związane z likwidacją skutków degradacji środowiska naturalnego oraz emisji do atmosfery gazów cieplarnianych są wliczane w cenę produkcji litra paliwa? A przecież ropa czy węgiel generują bardzo realne obciążenie finansowe dla społeczeństwa. Wystarczy, abyśmy pomyśleli o wszystkich pieniądzach, które miasta i gminy wydają i będą wydawać w przyszłości na walkę ze smogiem, ochronę zdrowia i leczenie chorób związanych z zanieczyszczeniem środowiska i przystosowaniem się do skutków zmian klimatycznych.

Już ten jeden przykład pokazuje, że rewolucja ekologiczna musi przede wszystkim objąć gospodarkę. W ostatnich latach rozwój zielonych technologii przyspieszył. W wielu dziedzinach – począwszy od energetyki, transportu, produkcji żywności i budownictwa (produkcja cementu w skali całego świata odpowiada za ok. 5% antropogenicznej, czyli związanej z działalnością człowieka, emisji CO₂), aż po rzeczy codziennego użytku zawierające najczęściej plastik produkowany przy użyciu paliw kopalnych – istnieją już czyste alternatywy. Ich masowe wdrożenie jest jednak nadal zdecydowanie droższe od stosowania starych technologii.

Zeroemisyjna gospodarka to cel wyznaczony zarówno przez sygnatariuszy globalnego porozumienia klimatycznego zawartego pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych w Paryżu, jak i przez Unię Europejską. Program Europejski Zielony Ład mówi o roz-

woju nowoczesnej, zasobooszczędnej i konkurencyjnej zeroemisyjnej gospodarki. Oznacza to budowę nowego modelu ekonomicznego, w którym wzrost nie będzie powiązany z ekstensywnym zużywaniem zasobów, a żadna osoba ani żaden region nie pozostaną w tyle. To ogromna szansa dla państw Starego Kontynentu. Również dla Polski, której gospodarka wciąż oparta jest na węglu. W 2018 r. w polskich elektrowniach węglowych i górnictwie zatrudnionych było ponad 100 tys. osób. To zdecydowanie najwięcej w całej Unii Europejskiej. Drugie w zestawieniu Niemcy zatrudniały łącznie w tych dwóch sektorach nieco ponad 35 tys. pracowników. Węgiel ma również ok. 80% udziału w naszym miksie energetycznym, co obrazuje, jak długą drogę musimy przebyć w najbliższych latach, by w energetyce odejść od najbrudniejszych paliw kopalnych.

Modele klimatyczne prezentowane podczas szczytu klimatycznego ONZ w Katowicach w 2018 r. przewidywały, że wzrost globalnej temperatury o 2°C zagrozi życiu setek milionów osób. Już dziś według ONZ każdego roku istotnie wzrasta liczba ludzi zmuszonych do opuszczenia dotychczasowego miejsca życia z powodu zmian klimatycznych. A liczba tej kategorii uchodźców będzie wzrastać. Słychać głosy, że obecna pandemia mimo tragedii przyniosła też odrobinę nadziei. Dostarczyła bowiem przykładów na siłę międzynarodowej i państwowej mobilizacji w obliczu globalnego zagrożenia. A przecież skutki katastrofy klimatycznej mogą być dużo bardziej poważne niż następstwa pandemii, z którą zmagamy się obecnie. —

SPIS TREŚCI

- 42 Szafranowy nacjonalizm**
*Wizja indyjskiego premiera Narendry
 Modiego jest prosta: hindusi są dobrzy,
 muzułmanie – źli*

- 66 Energie psychiczne. Teksty i idee
 Aby'ego Warburga**
*Opowieść o człowieku, który
 zrewolucjonizował historię sztuki*

- 84 Atlas ptaków**
*Opowiadanie Aleksandry Zielińskiej:
 „Silne zmiany nie są dobre.
 Spytajcie klimatu”*

fot. Jakub Ociepa / Agencja Gazeta / Indrani Aditya / Nur/Getty / Fine Art Images / BE&W /
 Ilustracja: Dorota Plechocińska

- 96 VANESSA DE SENARCLENS**
Wywiezione, przechowane, zapomniane
*Książki z niemieckich bibliotek po II wojnie światowej znalazły się w Polsce.
 Przechowywane w zakamarkach magazynów „książki na uchodźstwie”
 oczekują, aż ktoś opowie ich historię*

TEMAT MIESIĄCA

6 Co widać gołym okiem...

Biolog January Weiner w rozmowie z Anną Mateją

14 Ankieta: Czas na zmiany!

Jak naprawić świat radzą:
Marcin Popkiewicz, Karol Trammer,
Magdalena Assanowicz, Marta Dymek

25 Mówcie prawdę

Psychołożka Magdalena Budziszewska
w rozmowie z Edytą Zielińską

32 Pokolenie zmiany

Joanna Guszta: przewodnik po książkach
ekologicznych dla dzieci

34 Wiejl!

Urszula Zajczkowska o zapomnianej
cnocie wdzięczności

SPOŁECZEŃSTWO • ŚWIAT

42 Szafranowy nacjonalizm

Antonina Łuszczkiewicz

PUBLICYSTYKA

50 Przyszłość polskiej pracy

Adam Mrozowicki w rozmowie z Olgą Gitkiewicz

POŻEGNANIE

58 Nasz przyjaciel Alf

Jacek Moskwa o filozofie Alfredzie Gawrońskim

FELIETON

62 Gry terenowe

Olga Gitkiewicz

63 Springer z trasy

Filip Springer

83 Ogrody pamięci

Janusz Poniewierski

IDEE

66 Energie psychiczne. Teksty i idee Aby'ego Warburga

Martin Trembl

76 Sandro Botticelli

Aby Warburg o mistrzu włoskiego renesansu

STACJA: LITERATURA

84 Atlas ptaków

Aleksandra Zielińska

LUDZIE • KSIĄŻKI • ZDARZENIA

96 Wywiezione, przechowane, zapomniane

Vanessa de Senarclens

104 Patrząc na pisanie

Aldona Kopkiewicz: Co mówią nam
zdjęcia pisarzy i pisarek?

108 Wspólna przestrzeń

Kinga Dawidowicz: Polityka
mieszkaniowa do wymiany

111 Opowiedzieć o sztuce

Piotr Kosiewski: Fenomen Andy Rottenberg

112 Dźwiękopisarstwo

Krzysztof Marciński

114 Noty o książkach

116 Książki zapomniane

Georgina Gryboś czyta
Pierwszą krew Ireny Krzywickiej

118 Moi, mistrzowie

Wojciech Bonowicz o Adamie Kaczanowskim

120 Znak o znakach

Joanna Guszta

ZNAK

ul. Tadeusza Kościuszki 37, 30-105 Kraków
tel. (12) 61 99 530, fax (12) 61 99 502
e-mail: miesiecznik@znak.com.pl
www.miesiecznik.znak.com.pl

redakcja: Mateusz Burzyk (sekretarz redakcji),
Michał Jędrzejek, Ilona Klimek, Elżbieta Kot,
Dominika Kozłowska (redaktor naczelna),
Janusz Poniewierski, Ewelina Śliwa, Agnieszka
Rzonca, Henryk Woźniakowski, Edyta Zielińska

zespół: Michał Bardel, Wojciech Bonowicz,
Halina Bortnowska, Bohdan Cywiński, Bartłomiej
Dobroczyński, Tomasz Fiałkowski, Tadeusz
Gadacz, ks. Michał Heller, Jerzy Ilg, Piotr
Kłodkowski, Maria Makuch, Janina Ochojska-
-Okoińska, abp Grzegorz Ryś, Władysław
Stróżewski, Karol Tarnowski, Łukasz Tischner,
Stefan Wilkanowicz

współpraca: Andrzej Brzeziecki, Ewa Bolińska-
-Gostkowska, Iwona Boruszkowska, Marta
Duch-Dyngosz, Monika Gałka, Krzysztof Kornas,
Dobrosław Kot, Daniel Lis, Artur Madaliński, Anna
Marchewka, Anna Mateja, Andrzej Muszyński,
Małgorzata Nocur, Urszula Pieczek, ks. Eligiusz
Piotrowski, Tomasz Ponikło, Miłosz Puczyłowski,
ks. Grzegorz Strzelczyk, Marcin Wilk, Marcin Żyła

projekt graficzny pisma:
Władysław Buchner, Rafał Buchner

automatyzacja składu:
Paweł Żeleznikowicz (Kobugi)

dyrektor artystyczny:
Władysław Buchner

łamanie: Ilona Klimek

fotoedycja: Marcin Kapica

korekta: Barbara Gąsiorowska,
Magdalena Wołoszyn

ilustracje portretowe: Patrycja Podkościelny

nakład: 2200 egz.

promocja i reklama: tel. (12) 61 99 530,
e-mail: miesiecznik@znak.com.pl

prenumerata: tel. (12) 61 99 561, e-mail:
prenumerata@znak.com.pl

Redakcja nie zwraca tekstów niezamówionych
oraz zastrzega sobie prawo ich redagowania
i skracania. Redakcja nie odpowiada za treść
zamieszczanych ogłoszeń. Rozpowszechnianie
redakcyjnych materiałów publicystycznych
bez zgody wydawcy jest zabronione.

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Dofinansowano ze
środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu
Promocji Kultury

❑ Kra lodowa na Morzu Arktycznym. Coraz bardziej kurcząca się pokrywa lodu w Arktyce to jeden z najbardziej dobitnych dowodów globalnego ocieplenia. Kadr z filmu *David Attenborough: Życie na naszej planecie* fot. Netflix

Jutro nadeszło

Jak pokazał raport opublikowany w „Nature Climate Change”, po porozumieniach paryskich roczna emisja CO₂ do atmosfery zamiast spadać – wzrastała. Tymczasem na osiągnięcie neutralności klimatycznej mamy coraz mniej czasu. Naukowcy z McGill University przekonują, że wzrost średniej globalnej temperatury może przekroczyć punkt krytyczny (1,5°C) nie – jak dotąd sądzono – w połowie wieku, ale już w latach 2027–2042.

Mimo destrukcyjnych skutków działalności człowieka wciąż obserwujemy zjawiska przywracające nadzieję, budzące podziw i rozkosz bycia z naturą. Nieprzerwanie mamy co i dla kogo ratować. David Attenborough w książce *Życie na Ziemi* pisze, że: „W naszych rękach leży teraz nie tylko nasza własna przyszłość, ale także przyszłość wszystkich innych istot, z którymi dzielimy tę planetę”.

Do podjęcia działania powinno motywować nas nie tylko widmo wiszącej nad nami katastrofy, ale przede wszystkim pragnienie uratowania kruchego piękna naszej planety.

Co robić, by zatrzymać katastrofę? Które rozwiązania są najskuteczniejsze? Jak kształtować swoje relacje z naturą? W jaki sposób rozmawiać z dziećmi o przyszłości?

Odpowiadają:

**January Weiner, Marcin Popkiewicz, Karol Trammer,
Magdalena Assanowicz, Marta Dymek, Magdalena
Budziszewska i Urszula Zajączkowska**

Co widać gołym okiem...

January
Weiner

w rozmowie
z Anną Mateją

W jaki sposób przekazać racjonalne argumenty, by działały pozytywnie na emocje? To pytanie fundamentalne dla ocalenia naszej cywilizacji. Podstawą są edukacja i zaufanie nauce, ale nie mniej ważne jest przekonywanie, że nowe nawyki mogą stać się częścią atrakcyjnego stylu życia

Z Wyobrażam sobie, że biolog i ekolog po wybuchu pandemii miał pełne prawo powiedzieć: „A nie mówiłem?”. Globalny problem z nieuleczalną chorobą to przecież skutek zachłanności człowieka, m.in. zagarniania miejsc dzikiej przyrody.

Mój pesymizm w ocenie przyszłości *homo sapiens* faktycznie wyprzedził to, z czym świat boryka się co najmniej od wiosny 2020 r. Nie budzi to mojej satysfakcji. Przypomnę jednak kilka faktów, które wciąż są aktualne, więc cokolwiek planujemy jeszcze zrobić na Ziemi, miejmy je na uwadze.